

Családtöredékek

A transznacionális családokról szóló munkák a családtagok különélésének hatásait mindenekelőtt a migráns anyák, szülők otthon maradó gyermekeinek helyzete felől vizsgálják (lásd Blaskó 2016, Lutz 2011, Parreñas 2005, 2013, Schmalzbauer 2008, Turai 2018, Németh tanulmánya e kötetben). Kevesebb figyelem irányul a migrációra vállalkozó fiatalok hátrahagyott szüleire, ahogy szakirodalmi áttekintő munkájában Antman (2012) megjegyzi, alig néhány tanulmány foglalkozik ezzel a kérdéssel. A „fejlődő” országokra koncentráló kutatások az érintett társadalmak előregedésére hívják fel a figyelmet, a szülők támogatásának különböző formáit (remittenciák és fizikai gondoskodás megosztása a testvérek között) járják körül, valamint a gyerekek migrációjának a szülők egészségi állapotára tett hatását vizsgálják. Általános tapasztalat, hogy a felnőtt gyerekek migrációja a szülők társas elszigetelődéséhez vezethet, és fellazítja az idősek támogatásának, gondozásának hagyományos formáit, struktúráit (Antman 2012).

Noha kutatásunk során törekedtünk arra, hogy egy-egy családból a migrációban részt vevőket és itthon élő családtagjaikat egyaránt megkérdezzük, törekvésünk nem mindig járt sikerrel. Az itt következő négy történet középpontjában fiatalok, felnőtt gyerekek migrációja áll. Mindössze két érintettel sikerült személyesen beszélnem, ám mind a négy fiatal édesanyja, illetve egyikük apja is mesélt családról, gyerekekről, migrációról. A címben jelzett töredékesség tehát részint abból fakad, hogy a migrációs történeteket nem tudom több perspektívából láttatni és értelmezni, ebben a szövegben az anyák hangja lesz a legerősebb. A töredékesség ugyanakkor szűkítést is jelent. Kisvárosi terepünkről több, különböző családi háttérből érkező fiatal jár külföldre dolgozni, illetve telepedett le nyugati országban (Fehér–Németh 2016, Váradi 2016, Váradi et al. 2017), míg az itt szereplő fiatalok közös jellemzője, hogy a helyi középosztályhoz, mondhatni elithez tartozó családokban nőttek fel. Szüleik intézményvezetőként, vállalkozóként, közéleti emberként a helyi társadalomba mélyen beágyazódott, elismert, anyagi, kulturális és kapcsolati tőkével rendelkező szereplők. E családokat annak köszönhetően ismertük meg, hogy legfontosabb segítők maguk is a helyi elit tagjai, s a kisvárosban az ő kapcsolati hálóján keresztül jutottunk el több interjúalanyunkhoz. E szelektivitás hozadékaként azonban betekintést nyertünk a helyi középosztálybeli/elit családok életét formáló viszonyok, valamint a fiatalok vágyainak, migrációs törekvéseinek sokszínűségébe (De Haas 2014a). Eltérő okok és vágyak

hajtották őket külföldre dolgozni, élni, de döntésük és távollétük, tervezzék azt ideiglenesnek vagy tartósnak, a szüleik számára mindenképpen megrendítő tapasztalat; a transznacionális család összetartozásának, egységének, jóllétének megteremtése, a kapcsolatok működtetése (Bryceson–Vuolera 2002, Lutz 2011) egyúttal a következő generáció mobilitásáról, boldogulásáról, a lokális kötődések jelentőségéről és a szülői gondoskodásról alkotott hitek, elképzelések, vágyak újraértelmezését is megkívánja. Ez pedig nagyon nehéz, ha nem lehetetlen feladat, hiszen a racionális belátásokat felülírják a földrajzi távolságból, a fizikai közelség és az intimitás hiányából fakadó fájdalmak. Minden család kidolgozza a telefonos, skype-os kapcsolattartás szokásait, rituáléit, fontosak, elmaradhatatlanok ezek a beszélgetések, a napi, heti eseményekről megosztott információk ide-oda áramoltatása. A távolsági kommunikáció valamelyest mérsékli/segít elviselni az érzelmi terheket, és a családi egység megteremtésének, fönntartásának nélkülözhetetlen eszköze (lásd Vertovec 2004b), de nem szünteti meg a távolságból, távollétből, elszakítottságból fakadó veszteségérzést. A töredékesség az anyák elbeszéléseiben az olykor ellentmondásosnak tűnő gondolatok és érzések egymásmellettségeként is megjelenik: a gyerekek helyállása, sikeressége felett érzett öröm vegyül az aggodalommal és a hiányuk miatt érzett szomorúsággal; a belátást, hogy kint jobban élhetnek, boldogulhatnak, mint Magyarországon, felváltja a visszatekintő önvád, hogy talán bizonyos döntési helyzetekben keményebben a sarkukra kellett volna állniuk, s akkor a gyerekek ma is a közelükben lennének. A legjellemzőbb dilemma a következő generáció iskolai mobilitásával függ össze, két családban a gyerekek szakmaszerzés, továbbtanulás helyett, esetleg azt megszakítva az itthoni majd külföldi munka mellett döntöttek, s az anyák úgy vélték, ha sikerült volna rábeszélni őket a továbbtanulásra, diplomaszerezésre, akkor ma Magyarországon, ha nem is a kisvárosban, de legalább Budapesten élhetnének, építhettek volna karriert. Ezek azonban olyan kérdések, amelyekre már nem lehet megnyugtató választ adni.

Vendégmunka mint esély és kényszer

A kisvárosból és környékéről több fiatal nő és férfi jár Ausztriába dolgozni, a turistaparadicsomok szállodáiban, vendéglőiben végzett munka azzal kecsegteti a fiatalokat, hogy belátható időn belül megkereshetnek egy olyan összeget, amellyel azután itthon megalapozhatják az egzisztenciájukat. A nyári és téli szezont egyaránt kint töltik, egy évben általában kilenc hónapot dolgoznak, a fizetésük mellett szállás és napi háromszori étkezés jár nekik, erre nem kell költeniük, így könnyebben takarékoskodhatnak. Bejelentett munkáról van szó, ami azonban gyakran tizenkét-tizennégy órás műszakot jelent. Bence és Tamás egyaránt a déltiroli turizmusiparban dolgozik, de különböző korosztályt képviselnek, és nagyon eltérő aspirációkkal indultak útnak, különböző kényszerekkel néznek szembe.

Míg Bencével beszélgettem, amikor első szezonja után itthon volt, az évek óta kijáró Tamással nem tudott összekötni az édesanyja.

Tervezett és nyitott jövő

Bence az érettségi után szülei kisvendéglőjében kezdett el dolgozni, és huszonkét éves korában a barátnőjével úgy döntöttek, hogy kimennek Ausztriába dolgozni. *„Előrelépési szándékaink voltak, amit itthon nem lehetett biztosítani anyagilag. Meg egy környezetváltozás, hogy bírjuk ezt, hogy bírjuk család nélkül, kíváncsiak voltunk.”* A döntést elősegítette, hogy barátnője munkanélküli lett, Bence azonban már korábban tervezte a külföldi munkát. Nagyon sok ismerőse dolgozott Ausztriában, először az ő segítségüket kérte, de az informális csatornákon keresztül nem adódott megfelelő hely, ezután kezdték el szétküldeni az életrajzaikat. Végül telefonon hívták fel őket, Bence nem nagyon tud németül, de megnyugtatták, a szóban forgó szálloda dolgozóinak nagyobb része amúgy is magyar. Bence barátnője szobalánynak, ő mosogatónak jelentkezett. Azóta már többféle feladatot rábíztak, a végén már főzött, reggeliztette a vendégeket, gyerekeket szállított a sílifthez. Van tehát úgymond előrelépési lehetőség, igaz, a fizetése minimálbér maradt. *„Konkrétan azért keresnek magyarokat, mert a magyar olcsó és jó munkaerő. Ezt ők mondták kint. Helybeli nem jelentkezik ilyenre, a pénz miatt.”* A kilenc, néha tizenkét órás munka sem zavarja, *„magamnak azt mondtam, nem is panaszkodhatok, mert nem tudok németül, amit megegyeztünk, bért, megadták, a szállást, ellátást biztosították, az, hogy egy kicsit többet kell dolgozni, de nem szakadtam meg, többet is tudtam volna csinálni”.* Bence büszke a munkabírására, már középiskolás korában minden nyáron dolgozott, hogy a nyaralására előteremtse a pénzt, a családi vendéglőben is minden feladtból kiveszi a részét.

Nagy munkabírás, szorgalom, céltudatosság és takarékoság Bence migrációs történetének kulcsfogalmai; a külföldi munka célja az egzisztenciateremtés, saját lakás vásárlása. Amikor beszélgettünk, további két szezonra köteleződtek el a barátnőjével, addig is takarékoskodnak, s majd meglátják, elegendő tőkét tudnak-e a tervezett idő alatt felhalmozni. A célok egyértelműek, az azonban nyitott kérdés Bence számára is, hogy hány szezont kell dolgoznia Ausztriában, hogy elég pénzt gyűjtsön, azt pedig végképp nem látja, hogy hol fogja céljait megvalósítani. Talán befektetési céllal a fővárosban vesz ingatlant, igaz, nem szereti a nagyvárost, sokkal jobban érzi magát lakóhelyén, a kisvárosban, ahol sok a barát, családias a hangulat. De ha hazatér ide, nem tud majd eleget keresni. A családi vállalkozás továbbvitelével jelenleg nem számol, de *„majd meglátjuk, jelen pillanatban minden benne van”.*

A transznacionális társadalmi terekre jellemző ide-oda mozgás a különböző (kibocsátó és befogadó) lokalitások között elhúzódó és többszöri is lehet, a migrációban részt vevők életében a jövőre vonatkozó lehetőségek és perspektívák nyitottsága egyfajta „lebegést” eredményez, s ez az állapot állandósulhat, de le is

zárulhat azzal, ha az egyik lokalitás jelentősége kizárólagossá válik (Feischmidt–Zakariás 2010:159). Bence konkrét tervei a közeljövőre, a megtakarításhoz szükséges külföldi munkára irányulnak, de a jövő teli van nyitott lehetőségekkel, ahol országok, lokalitások vetélkednek egymással, mint a vágyott önálló egzisztencia, a személyes és családi jóllét megvalósításának színterei: a kisváros, a főváros vagy akár Ausztria, külföld. A jövő nyitottsága Bence számára izgalmas kihívás, a lehetséges opciókat alapvetően anyagi megfontolások nyomán mérlegeli, a perdöntő kérdés, hogy hol lesz az a hely, ahol a külföldi vendégmunka eredményeként megteremtett egzisztenciája biztonsággal fenntartható. Szereti a családias légkörű kisvárost, ám a baráti kapcsolatok, amelyek most idekötik, idővel gyengülhetnek, illetve elveszíthetik a lokalitáshoz fűződő jelentőségüket. Erre utal nála öt évvel idősebb bátyja, Csaba története. Róla édesanyjuk, Bea beszélt. Csaba nyolc hónapot töltött kint Angliában.

„Dolgozott itt is a vendéglőben, és úgy gondolta, hogy kimenne egy étterembe mosogatni (...) A mai napig visszasírja a londoni napokat, hónapokat, annyira jól érezte magát. Visszajött, de már érezhető volt, hogy nem érzi jól magát itt. Ennek többnyire az volt az oka, hogy a barátai nyolcvan százaléka elment itthonról, nem csak az országba, hanem külföldre is. Miamitól kezdve Angliáig, Írorszáig, Németországig, Hollandiáig mindenütt vannak azok a barátok, akiknek eredetileg itthon kellene hogy legyenek. Szerintem magányos volt. Itt a vendéglői történet már nem elégítette ki, főleg egy London után.”

Csaba az anyjával való beszélgetésünk idején egy budapesti vendéglőben dolgozott, Bea szerint kizsákmányoló viszonyok között. *„Ő azt mondja, hogy ettől függetlenül boldog Pesten. Most mit tud egy anya erre mondani? Mert ott van élet.”* Csaba már kint dolgozó barátaitól hallott a londoni lehetőségekről, sportoló barátai hívására ment egy külföldi focicsapatba játszani, budapesti albérletét is egy helybeli régi baráttal osztotta meg – a baráti kapcsolathálók jelentősége nem csökkent az életében, csak éppen más lokalitásokba helyeződtek át. Csaba már korábban is vágyott Angliába, Londonba, ezt anyja gyakran hallotta tőle, így igazából nem lepődött meg, amikor a nagyobbik fia bejelentette a döntését. *„Akinak ez nagy meglepetést okozott, az a párom volt. Ő Excel-táblákat csinált neki, hogy »jövedelemben egyáltalán nem éri meg, hogy kimész, mert itt is megkeresed ugyanazt«. És nem lehetett meggyőzni.”*

A kisebbik fiú, Bence bejelentése már nem érte váratlanul a szülőket, mondogatta gyakran, hogy kipróbálná magát külföldön, és tudtak arról is, hogy küldözgeti szét az önéletrajzokat, *„csak én bíztam abban, hogy nem jön össze – hát összejött”.* A szülők igyekeznek hazahívni Csabát, s remélik, hogy Bence ausztriai vendégmunkája sem tart sokáig, *„én nagyon bízom abban, hogy mindkét fiam hazakerül”.* Az igazi cél, a szülők szíve vágya, hogy a kisvendéglő valódi, a fiúkkal együtt vitt családi vállalkozás legyen – ez, egyelőre legalábbis, nem tűnik megvalósítható célnak. Csabát a főváros kínálta kulturális, szórakozási lehetőségek

tartják Budapesten, Bence pedig, aki a bátyjával szemben teljes mértékben részt vett a családi vállalkozásban, „látta a nehézségeket, akadályokat is, és azt mondja, amennyi energiát itt belefektetünk, ha Győrben lennénk, vagy Ausztriában, már sokkal jobban működő dolog lennénk, vagy akár Pesten is, mint itt”. Mindenesetre a fiúk rendelkeznek a vállalkozás továbbviteléhez szükséges szakmai, üzleti tapasztalatokkal, és Bea joggal hangsúlyozta, hogy helyzetük különleges, hiszen a kisvárosban a hazatérő fiatalokat általában nem várja hely és lehetőség egy családi vállalkozásban.

Fiai migrációs döntéseit, tapasztalatait és a migráció lehetséges kimenetelét Bea ambivalensen ítéli meg. Önmagában nem tartja problémának, ha egy fiatal külföldre megy dolgozni, hiszen kipróbálhatja magát egy új, ismeretlen világban, az ő fiatalkorában még nem adódott ilyen lehetőség, kinyílik a világ, megtanulják rendesen a nyelvet, más kultúrákkal, szokásokkal ismerkednek meg. Ha pedig olyan ügyes valaki, mint Bence, az anyagi helyzetét is tudja stabilizálni. Ugyanakkor a Bence számára nyitott jövő, kétséges kimenetele miatt, őt aggodalommal tölti el, személyes szülői félelmét a boldogulási lehetőségeket érintő, társadalmi relevanciájú kétségekbe ágyazva fogalmazza meg:

„Engem megvisel. Engem megvisel. Akár a saját családomat nézem... és ezért dühös is vagyok igazán, hogy nem tudunk olyan gazdasági helyzetet teremteni, hogy itt tartsuk a fiataljainkat. Mi lesz velünk?! Mi lesz velünk?! És az egész tragédiája, hogy ha kimennek, és ott megalapozzák az életüket anyagilag, akkor kint is fognak maradni. (...) Ha meg hazajönnek, akkor itthon nem fognak tudni olyan gazdasági stabilitást teremteni, mint kint, mert felélik. Mi ezt próbáljuk nekik elmagyarázni. Amit a Bence kitalált magának, az egy teljesen jó dolog, oké, vesz egy lakást. De egyébként munkahelye attól még itthon nem lesz – ha nem lenne ez a lehetőség [a vállalkozás]. Hála istennek van. Ezért mondom neki, hogy ez nincs mindenkinek.”

Bence azért indult el külföldre dolgozni, hogy önmagát a szülőktől távol kipróbálja, és mert úgy ítélte, hogy a családi vállalkozásban nem tud elérni olyan jövedelmet, amellyel kívánt egzisztenciális önállóságát megalapozza. Édesanyját frusztrálja a tény, hogy erőfeszítéseik ellenére nem tudnak megfelelő anyagi háttérrel biztosítani a gyerekeiknek, ezzel együtt a családi kisvendéglő végső soron szolid, de biztos menedéket jelent számukra. Tamás és szülei története ezzel szemben arról tanúskodik, hogy egy családi vállalkozás a migrációt kiváltó csapdahelyzetet is teremthet.

Ördögi körben

Márta beszélgetésünk idején nyugdíjazását várta, aktív éveiben mindvégig pedagógusként dolgozott. Szakmunkás férje, András a kilencvenes évek elején kisvállalkozó lett, két kisboltot nyitott, fiuk, Tamás érettségije után rögtön az apjával

kezdett el dolgozni. A kezdeti prosperálás után a kétezres évektől a boltok jövedelmezősége folyamatosan romlott, de a vállalkozásra felvett hitelt törleszteni kellett, a lyukakat újabb hitelfelvétellel tudták csak betömni. A bevételek radikális csökkenése és a svájci frank alapú hitel törlesztési kötelezettsége olyan kényszerhelyzetet teremtettek, amelyekre a család válasza végül a külföldi munkavállalás lett. Tamás 2009-ben, huszonhat évesen kezdett el dolgozni Ausztriában, András 2012-ben követte, ő akkor 56 éves volt. Mindketten jól beszélnek németül, az elhelyezkedés nem okozott gondot.

Tamás maga kereste a munkahelyét, s az édesanyjával készült interjú idején, hat év elteltével még mindig a legelső helyén dolgozott. Márta arról beszélt, hogy a szálloda tulajdonosai gyereküként szeretik, megbecsülik, hamar gondnoki feladatokat bízta rá, amit ígértek fizetésben, mindig megadták, sőt emeltek is rajta, ünnepekkor ajándékot kap, éves osztrák autópályabérletet is vesznek neki. Tamás mind a téli, mind a nyári szezonban dolgozik, abban a néhány hónapban, amikor itthon van, s nem kap munkabért, Ausztriából behozott használt áruk értékesítéséből van bevétele. András több szállodában is dolgozott már, a téli szezonban mindig talált helyet, nyáron viszont néha nem sikerül elhelyezkednie. Egyre nagyobb aggodalommal tölti el az életkora, ami miatt versenyhátrányban van a fiatalokkal szemben, a munkaadók azt feltételezik, hogy ennyi idősen már nem tud az elvárt színvonalon teljesíteni. András Ausztriában megkeresett fizetését teljes egészében a törlesztő részletek kifizetésére fordítják, de ez sem elég, Tamás kiegészíti. Felmerült a gondolat, hogy Márta követi a párját és a fiát, egészségi állapota azonban ezt nem teszi lehetővé. Ő itthon vállal a szakmai tudásának és tapasztalatainak megfelelő pluszmunkákat, hogy biztosítsa a mindennapi megélhetést, a családi ház fenntartását. A svájci frank alapú hitelt ugyan sikerült átváltani – de *„igazából nyerni nem nyertünk vele, mert csökken az összeg, de jó pár évvel kitolódik a fizetése”*. Félő, hogy Andrásnak a kora miatt egy-két éven belül nem lesz már lehetősége külföldön munkát vállalni, az a gondolat pedig dermesztően hat rájuk, és nagyon nem szeretnék, hogy Tamás további tíz évet dolgozzon külföldön. Kiszámolták ugyanis, hogy ennyi idő kell még ahhoz, hogy minden tartozásukat kifizessék.

„Én lassan tönkremegyek ebben, hogy ez [az adósság] elvitt minden tartalékunkat, semmi olyat nem tudok adni a gyerekeimnek, amivel el tudnám indítani. Hanem inkább ő az, aki támogatja a családot. Mert ugye, megtehetné azt, hogy füttyölök az egészre, kint vagyok, dolgozok, gyűjtögetek magamnak, és hát kint van hat éve, de nem tudott félretenni magának. (...) Ördögi kör, én mondom, lassan tönkremegyek ebben.”

„Nem szeret a fiam ott élni, dolgozni. Kényszermegoldás.” Márta szomorúan beszélt arról, hogy azt hitte, nyugdíjas korára nagymama lesz, de fia külföldi munkája, hosszú hónapokig tartó távolléte miatt véget értek ígéretes kapcsolatai. Tamás ugyanakkor megőrizte és működteti itthoni kiterjedt baráti körét, ő maga többek-

nek segített munkát találni Ausztriában, s amikor hazajön, nemcsak szülei várják, hanem többtucatnyi barát is az udvaron. Ezek a barátok Mártának is segítenek, ha baj van, ha szükséges. Férje és fia távollétében ugyanis Mártára maradt sok olyan feladat, amelyeket ő inkább férfiteendőknek tart.

Nehéz a rá háruló munkák terhe, nehéz, hogy a karácsonyokat egymástól távol töltik, hogy sem a fiának, sem a többszörös kiszolgáltatottságuk miatt ingerült férjének nem tud segíteni. Márta úgy emlékezett, hogy fiuk külföldi munkája hármuk közös döntése volt.

„Elhúzódo döntés, utólag bánjuk is, hogy ennyire elhúztuk, hiszen ez alatt az idő alatt a mínuszaink is növekedtek. Nehéz azért! Tulajdonképpen ezzel a döntéssel eldöntöttük a család szétszakadását. Ezért húzódozott. Éveken keresztül beszélgettünk. (...) Tulajdonképpen ez a helyzet teljesen tönkretette a családot. Teljesen.”

A kisvárosban gyakran hallottunk arról, hogy egy-egy családtag munkavállalási célú migrációját az váltotta ki, hogy a svájci frank alapú hitelek törlesztési feltételeinek megváltozása alapvetően rengette meg a családok egzisztenciális biztonságát, a migráció célja és tétje ilyenkor a teljes ellehetetlenülés elkerülése volt. Márta családjában nem csupán az egyik szülő, az apa, András, hanem a felnőtt gyerek, Tamás is külföldi munkára kényszerült annak érdekében, hogy a törlesztő részleteket ki tudják fizetni. Tamás esetében a migráció nem az önálló élet feltételeinek megteremtését, hanem a közös családi csapdahelyzetből való kitörést szolgálja, nem a szülőktől való egzisztenciális elszakadás eszköze, hanem a szülők terheiben való osztozás gesztusa. Márta számára a fia évek óta tartó külföldi munkája többszörös fájdalom forrása: a hosszú távollétek, az egyedül töltött karácsonyok, a közelség és az intimitás hiánya mellett büntudat gyötri, hiszen nem tudják támogatni a fiukat, éppen ellenkezőleg, a gondoskodás iránya megfordult, ők szorulnak gyerekük anyagi támogatására. Márta számára a kemény egzisztenciális kényszerek mellett a vendégmunka, a migráció nem is eredményezhetett mást, mint a család szétszakadását, a „szétszakadás” a külön töltött időre és a helyzetükkel járó egzisztenciális és érzelmi terhekre egyaránt vonatkozik.

Migráció és önmegvalósítás

Véletlenül alakult úgy, hogy a következő két családban fiatal nőkről szólnak a történetek, akik elindultak dolgozni külföldre, és úgy tűnik, vagy már bizonyos, hogy távollétük nem ideiglenes, más országban tervezik az életüket. Noha az anyagi megfontolások az ő esetükben is nagy súllyal estek a latba, a migrációs döntésben az önmegvalósítás, illetve a szülőktől való függetlenedés, az autonómia megteremtésének igénye is szerepet játszott. Szüleik különböző módon próbálják megérteni, értelmezni és feldolgozni a lányaik távollétével előállt családi helyzetet. Évának mindkét lánya évek óta külföldön él, velük nem találkoztam, a másik

családban mindkét szülővel, Lenkével és Józseffel, valamint lányukkal, az éppen itthon lévő Gittával is sikerült beszélgetnem.

Önállóság és jólét

Évának három gyermeke van, a legidősebb, Ábel „*a röghöz kötött*”, beszélgetésünk idején a család az ő esküvőjére készülődött, a fiatal pár a szülői házban tervezte életét. Húgai, Dóra és Gréti évek óta külföldön élnek, nem várható, hogy valaha is hazaköltöznek. „*Ezért kellett nekünk a három gyerek, mert az Ábel a jóistennek nem menne innen arrébb.*”

Éva elbeszélésében Dóra, a középső gyerek migrációs története áll a középpontban, mert fordulatokban gazdag és valószínűleg nem tipikus pályáról van szó, s mert ő volt az úttörő; húga, igaz, más útvonalon, az ő nyomába lépett. Dóra még egyetemista korában úgy döntött, hogy megszakítja tanulmányait, és kimegy Skóciába bébiszitternek. „*A frász kerülgetett. Föltettem a repülőre, és azt mondtam, hogy itt a világvége. Tizenkilenc és fél éves a lányom – de hát felnőtt ember, és eldöntötte.*” A félévesre tervezett útból egy év kerekedett. „*Nagyon gazdag családhoz került, mindene megvolt, amit akart, és azt mondta, hogy jézusmária, hát így is lehet élni, hogy Spanyolországban töltjük a telet.*” Dóri hazatért, lediplomázott, de érezhető volt, hogy „*kacsingat kifelé*”. Migrációs útjának következő lépéseként elment óceánjáró hajóra dolgozni. Ezt az anyja nehezebben viselte, hiszen Skóciában tudhatta, hogy jó helyen, biztonságban van, naponta tudtak beszélgetni. De a hajóról, ha kint voltak a nyílt vízen, legfeljebb egy-egy üzenet érkezett, ahonnan Éva megtudhatta, hogy a lányának nagyon nagy honvágya van. Ő azonban nem olyan fajta, aki föladja, még egyszer kiment, de előtte elvégzett egy „kocktél-mendezer” tanfolyamot, hogy beállhasson a pult mögé.

„Már négy hónapja távol volt, azt már nem bírtuk, mikor írt, hogy menjünk, látogassuk meg őt Splitben, a hajó egyszer ott kötött ki, onnan indult a messzi vidékre. És akkor Splitbe, kiszámoltam utána, hogy mennyiért fordultunk meg, három órát töltöttünk vele, mondtam, nem vagyunk normálisak. Azért anyagilag nem röpködünk – de hát...”

Félő volt, hogy Dóri sem tud majd kilépni a hajózás körforgásából, hogy állandóan ez az életforma, de mindösszesen egy évet töltött hajón, s egy ott megismert barátja hívását követve elment Mexikóba, „*több esze volt, mint sokaknak, akiktől hallok – de egyre messzebbre került.*” A baráttal hamar megszakadt a kapcsolat, s Dóri önálló életet kezdett, egy szállodaláncon kapott állást, „*ott megtalálta a helyét, bérelt egy lakást, vett egy autót, degeszre kereste magát, szépen rakott félre.*” Magánéleti okokból azonban onnan is továbbállt, Amerikába – mert haza semmiképpen nem akart jönni. Még a két hajózás között dolgozott egy jó nevű budapesti étteremben, de hiába volt viszonylag jó a fizetése, és távollétében is

folyamatosan kérdezgette itthoni barátait az álláslehetőségekről, „*de azt mondta, hogy [a béreket] egyszerűen nincs mivel összehasonlítani*”. Két év mexikói élet után Florida következett, Évával való beszélgetésünk idején már négy éve dolgozott egy nagy szálloda éttermében, felszolgálóként kezdte, de a tulajdonos felfigyelt a rátermettségére, kiemelték, az étteremben tíz asztalért és pincéért felelős menedzser lett, teljesen elégedett, a korábbi fizetése dupláját kapja, „*azt mondta, ennél többet nem lehet keresni*”.

Éva szerint középső gyerekként Dóri már korán nagyon önálló lett: „*a kicsi szeretve volt, a nagy meg elkényeztetve, ő meg középen megtalálta a helyét, egyébként is jó természetű*”. Sokszor szenvedett a munkája, a honvágya vagy magánéleti problémák miatt, de mindennel megküzdött, egyedül. Éva nagyon büszke arra, hogy a lánya az óceánon túl, kulturálisan teljesen idegen közegben is helytállt, és kemény munkával sikeres egzisztenciát épített föl. Noha többször is szó esett Dóri magas jövedelméről, nem tudja, hogy mennyit keres, biztosan nem keveset, hiszen azt tervezi, hogy harmincöt éves koráig dolgozik, a megtakarításaiból vesz két házat, Mexikóban vagy Floridában, kiadja azokat, és azután csak élni fog. A kisebbik lány küzdelmeiről és sikereiről Éva alig mesélt, ő más utat is járt be.

„*Gréti inkább megviselt, őt jobban féltettük, mert Gréti volt mindig a kicsi. Hát, amikor Gréti elmegy, akkor már a jóisten áldja meg. Hát akkor már tényleg mi marad!?*” „*Gréti „mintha csak a nővérét követte volna*”, megszakította főiskolai tanulmányait, és kiment bébiszitternek, igaz, ő Hollandiába. Ott megismerkedett egy kint élő magyar családdal, a fiúval kezdtek közös életet, az anyjával való beszélgetésünk idején már három éve kint élt. Először a kereskedelemben dolgozott, majd főiskolai tanulmányokba kezdett, a „kicsi” közelebb van, a párja és annak édesanyja mellett nagy biztonságban. Gréti évente kétszer, Dóri ritkábban jön haza, legutóbb karácsonykor, hosszú évek után végre megint öten voltak, „*valami csoda volt*” az együttlét.

„Olyan szokott lenni a karácsonyunk, hogy a fiam, a férjem és én, a lányok meg a skype-on, és ettünk az asztalnál. Ők ott, mi meg itt. (...) Lényeg az, hogy a skype az egy dolog, én azt mondtam, ha skype van, akkor minden van, mert akkor látod. Semmi! Hazajött, egyszerűen az érintés, a szaga, a beszélgetés! Skype-on nem lehet, pedig beszélgetsz vele. De az nem olyan. Nem látod, hogy a lábával mit csinál. Teljesen más. Most már rájöttem. Először azt mondtam, ó, hát régen ez se volt, nekem még telefonálnom kellett a telefonfülkéből az anyukámnak, hogy merre járok.”

Dóra kalandvágya nem meglepetés a családban, Éva szerint az ő édesapja is ilyen mozgékony volt, és ha ebbe a világba születik, ha fiatalabb, ő maga is elindult volna. Abban, hogy Éva és a párja sem voltak híján a bátorságnak, jól példázza, hogy egyik napról a másikra döntöttek úgy, hogy belevágnak egy családi vállalkozásba, amiért Éva a biztos alkalmazotti állását hagyta ott. A válság megviselte a céget, de még talpon vannak, bár Éva kezd belefáradni a munkába, a stresszbe. Dóri lányuk a karácsonyi itthonlét után nehezen indult vissza, látta rajtuk az öregedés jeleit,

„amikor elment hat évvel ezelőtt, akkor én még ilyen futkározós voltam, és látja az apukáján, idősebb lett hat évvel a férjem is”.

Éva és Péter jártak Grétinél, látták, hogy milyen körülmények között él, „*hát én azt mondtam, hogy egy csoda*”, Dórit még régen, Skóciában látogatták meg, és az interjú idején éppen arra készültek, hogy elutaznak Floridába és Mexikóba, a lányuk kiviszi őket magához. Személyes tapasztalataik vannak arról a világról, ahol a gyerekeik élnek. „*Nem jön haza egyik se, de megmondom őszintén, nem is akarom, hogy hazajöjjenek. Pedig imádom Magyarországot, de nem látok perspektívát.*” Péter visszafogott, nehezen vallja be, mutatja ki, hogy megviseli őt a lányok hiánya.

„Illetve néha úgy mondogatja, hogy »jaj, nagy a baj, mert a lányok soha nem jönnek haza«! Én mindig mondom neki, nincsen semmi baj, édesem, fölülünk a repülőre, fél évet ott lakunk, vagy háromnegyedet, vagy mit tudom én, és akkor meg itt. Akkor egy jó ideig azt mondta, hogy szó sincs róla. Ő olyan, hogy jó ideig rágódik rajta, de mindig az van, amit én mondok.”

Éva titkos vágya ugyanis, hogy a cég ügyeit rendbe teszik, és elmennek innen, a lányok után, a lányok közelébe. Ha az időjárás jobb lenne, Hollandiába is, de talán inkább Mexikóba, vagy valahova közelebb – Dóri azt még elképzelhetőnek tartja, hogy Spanyolországba költözik, ő nagyon komolyan gondolja, hogy hosszabb időre, nemcsak látogatóba, kiviszi a szüleit. „*Én nagyon várok arra, tényleg, egy ház az óceán partján. Most ez hülyeség, de én elvonulnék.*” Éva az egyetlen a megszólitott szülők közül, aki a gyerekei migrációjára, a család szétszakítottságára azzal a tervvel válaszolt, hogy nyugdíjas éveiben élete egy részét az idősebb lánya közelében tölti majd. A jövő nyitott, nem látható, de Éva vágya rávilágít arra, hogy a transznacionális családok egységének újrateremtése úgy is lehetséges, hogy a szülők tartósan vagy ideiglenesen a gyerekeik után mennek külföldre. Másként fogalmazva, migrációra migrációval válaszolnak.

Gondoskodás és elszakadás

Lenke és a férje, József a mai napig nem képesek feldolgozni, hogy idősebb lányok, Gitta Londonba költözött a párjával, és nem tervezi a hazaköltözést. József visszafogottan, Lenke megrendültséggel beszél lánya migrációjáról. Lenke köztiszteletben álló, több generációt tanító pedagógusként ment nyugdíjba, József is nyugdíjas már, ő középvezető, majd vállalkozó volt, hosszú évekig önkormányzati képviselőként dolgozott a városért. Két lányuk, Gitta és Lilla édesanyjuk nyomdokain pedagógus diplomát szerzett, nyelvtanárként végeztek. Lilla a diploma megszerzése után nyelvet tanított, majd egy multinacionális cégnél helyezkedett el, és a kisvárosból a megyeszékhelyhez közelebb költözött, szülei büszkék arra, hogy munkáját a főnökei is elismerik és megbecsülik. Ő ugyan elköltözött a szülői

házból, de a közelben maradt, itthon is boldogul. Meglátogatta már a testvérét Londonban, de nem vágyik külföldre. *„Teljesen rosszul volt, ő nem ez a nagyvárosi ember, ő nem bírja ezt az ide-oda rohanást, ezt a tömeget.”*

Gitta szakmai pályafutása nem volt ennyire zökkenőmentes, óraadóként, helyettesítőként dolgozott, és barátjával külföldön is próbálkozott. Németországi rokonok hívására néhány hónapot kint is töltött, de nem hogy tanári állást, semmilyen munkát nem talált sem ő, sem a párja. Gitta azután kis ideig egy szakiskolában tanított, ami akkora kudarcnak bizonyult, hogy soha többé nem akart tanítani, egy ideig egy turisztikai cégnél is dolgozott, méltatlanul alacsony fizetésért. Párjával összeköltözött egy albérletbe, de *„azt vettük észre, hogy hiába dolgozunk mind a ketten tizenkét órát, meg hiába vannak magántanítványaim, ha anyuék nem segítenek be, ha anyu nem vásárol be néha hétvégeként, akkor már hónap végén gondban vagyunk”*. Az anyagi nehézségek ellenére Gitta maga nem gondolt távozásra, ám párja – aki korábban dolgozott külföldön, s megismerkedésük előtt azt tervezte, hogy elmegy hajóra – megkezdte az angliai út előkészítését, mindent megszervezett, és kész helyzet elé állította a habozó Gittát. Egy közvetítő cég segítségével végül 2011-ben *„két bőrönddel”* megérkeztek Londonba, ahol újrakezdtek az életüket. Először mindketten szállodákban dolgoztak, párja aztán biztonsági őr, majd taxis lett, Gitta pedig bébisitterként találta meg azt a munkát, amire pedagógiai képzettsége alkalmassá tette, s amellyel, mint hangsúlyozta, többet keres, mintha a számára elérhető intézményi állásban helyezkedne el. Beszélgetésünk idején már a harmadik családnál dolgozott, és elégedettnek tűnt. Elégedtnek látják őt a szülei is: *„Én voltam kint. Ő abszolút megelégedett a sorsával, a munkájával, a helyzetével, teljesen kiegyensúlyozott, teljesen nyugodt, nincsenek problémái, nem stresszel. (...) Élik a kis életüket.”* Gitta migrációs történetének különböző perspektívájú értelmezései között mégis feszültséget érzékelhetünk, ami összefügg a transznacionális családon belüli szerepek újradefiniálásának kényszerével, a családtagok önmeghatározásának változásával (Lutz 2011:117). Míg Lenke és József számára lányuk távozása nemcsak a családtagok elszakíttósága miatt érzett fájdalom forrása, hanem a hagyományos szülői gondoskodó szerepek frusztráló kihívását jelentő döntés, addig Gitta saját migrációját személyisége fejlődéseként, autonómmá és felnőtté válása történeteként meséli el és értelmezi.

Beszélgetésünk során József, először általánosságban, várospolitikusként beszél a migrációról: *„amit sajnálok, a gyerekeink elmennek, ide nem jön senki, miért is jönne?”* Gitta döntését el kellett fogadniuk, mondja, hiszen *„Fölneveltük, ennyire. Mit tudunk tenni? Próbáltuk lebeszélni őket, hogy segíünk, meg mit tudom én, lakáshoz juttatni meg minden – de itt nem volt olyan munkahely.”* Az elfogadó, racionális magyarázat és annak ellenére, hogy hangsúlyozza, az *„anyaszív”* az, amelyik nagyon szeretné, ha nagyobbik lányuk közelebb élne hozzájuk, kiderül, hogy ő is rendszeresen hívja haza a gyereket. József, aki a család pénzügyeit kezeli, felügyeli, az apai gondoskodást elsősorban az anyagi háttér biztosításaként, a gyerekek önálló egzisztenciájának megteremtésében való közreműködésésként értelmezi és gyakorolja.

„Most a kisebbik lányomnak segitettem lakást venni, egy összeget Gittának is félretettem, annak ellenére, hogy ő Angliában van. Mondtam, nekem két gyermekem van, akkor is, ha Angliában van, nekem egyformák. Mondtam, »ne is próbáljatok engem erről lebeszélni, bármi történik, nekem két egyforma gyereke van.«”

Azt nem mondja ki egyértelműen József, hogy a nagyobbik lányának is lakásra tesz félre pénzt, abban bízva, Gitta visszajön, inkább azt hangsúlyozza, hogy a két gyerek között nem tehet különbséget, mindkettőnek egyforma anyagi támogatás jár. Azért is indokoltnak tartja ezt, mert úgy látja, hogy lánya és a párja Londonban nem igazán tudnak takarékoskodni, *„lehet, hogy én többet tudtam neki félretenni, mint ő maga”*. A szüleitől anyagilag függetlenné vált Gitta azonban túlzónak tartja apja aggodalmait:

„Apu is mindig, minden héten megkérdezi, hogy »van pénzed? Tudsz félrerakni?«
»De apu! Itt vagyunk öt éve, ellátjuk magunkat öt éve«, mondom »ne aggódjál, szólok, ha nincs pénz.« »Mert van a bankban pénzem, adok neked, ne hozzál magaddal pénzt!« Mondom, »nyugi, nyugi, nem kell« mindig izgulni, frászba vannak mindig. (...) Amióta kint vagyunk, hát, apu, az elég sokszor mondja, hogy »gyere haza, majd keresünk munkát, majd én szólok az ismerősöknek«. Mondom »apa, én nem akarok senkinek a senkije által bekerülni, én nem akarok senki felé tartozni semmivel.«”

Elbeszélésében Lenke a család összetartozásának fontosságát, a maga gondoskodó lényét egy a kényszerű migrációval járó régi családi traumához köti, amit azután közvetlenül is összekapcsol gyereke külföldre költözésével. Lenke megrendülten beszélt arról, hogy családja vajdasági sváb ágának tagjai a második világháború végén menekültek a kollektív megtorlás elől, az embercsempészek vezették a több összeverődött családból álló csapatot, de az utat egy idős rokon asszony nem bírta. Meghalt menekülés közben, és a többiek nem tudták másként eltemetni, mint hogy a levágott kukoricaszárral betakarták. Az üldöztetés és menekülés története, amelynek foglalatává a temetetlen halott sorsa vált, sokáig tabu volt a családban, Lenke felnőtt korában hallott részleteket a félelemről, veszélyekről, a magyarországi újrakezdettség nehézségeiről.

A családi trauma hatását firtató kérdésekre Lenke sírással küszködve úgy válaszolt, hogy *„ezen még nem gondolkodtam el, de biztos, hogy volt hatással, mert ilyen nagyanyó típus, anyatípus lettem, mindenkit magam köré szeretek gyűjteni”*. A családi meneküléstörténethez közvetlenül kapcsolódva beszélt egy fontos határvonalról, döntésről, ami meghatározta további életüket. Németországban letelepedett nagybátyja és családja már a hetvenes évek végén hívta őt, hogy férjével együtt telepedjenek át Németországba. Az akkori szabályok szerint ketten egyszerre nem is kaphattak volna vízumot, de Lenke nem a kitelepedés technikai akadályaiival indokolja a választásukat, hanem